

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.14

Даньків В.Й., Галас М.І.

РОЛЬ БЮДЖЕТУ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена визначенню сутності, аналізу та висвітленню ролі Державного бюджету України в соціально-економічному розвитку держави. Розкрито сутність та значення бюджету в сучасних умовах. Здійснено короткий аналіз діючої системи формування доходів та фінансування видатків Державного бюджету України. Сформульовано основні напрямки покращення соціально-економічного розвитку держави.

Ключові слова: бюджет, Державний бюджет України, бюджетне фінансування, доходи Державного бюджету України, поточні видатки, капітальні видатки, проблемний бюджет.

ВСТУП

У бюджеті будь-якої країни відбиваються важливі економічні, соціальні, політичні проблеми життя суспільства і людини. Бюджет відображає масштаби діяльності держави й водночас обмежує її. Якщо, з одного боку, це кошти, які надходять у повне розпорядження держави і визначають її фінансовий потенціал, то з іншого, в цьому документі зосереджені грошові фонди суспільного користування, які перебувають не так у власності, як у розпорядженні органів державної влади. У ринковій економіці бюджет відіграє роль особливого регулятора соціально-економічних процесів у державі.

Державний бюджет – основний метод державного фінансового регулювання. Він передбачає забезпечення поділу й перерозподілу ВВП між регіонами держави, галузями економіки, виходячи зі стратегії її економічного розвитку, фінансової політики та потреб ринкового механізму, зважаючи на те, що в кризових умовах ринковий механізм менш ефективний, тому державі необхідно розширювати втручання в процес перерозподілу фінансів. Саме за допомогою цього методу визначають розміри платежів до бюджету, обсяги бюджетного фінансування; обчислюють фінансові ресурси, що перерозподіляються між окремими видами бюджетів.

Державний бюджет, як одна з ланок фінансової системи України, відображає грошові відносини, які виникають між державою, з одного боку, і підприємствами, організаціями, установами всіх форм власності і фізичними особами - з іншого, з приводу утворення централізованого фонду грошових коштів держави і його використання на розширене відтворення, підвищення рівня життя й задоволення інших суспільних потреб. Завдяки бюджету відповідно до Конституції України держава повинна мати можливість зосередити фінансові ресурси на важливих ділянках економічного та соціального розвитку.

Метою статті є визначення ролі бюджету в соціально-економічному розвитку держави.

Дослідженню проблематики ролі Державного бюджету України в соціально-економічному розвитку держави присвячені праці таких вчених: Алексеева І.В., Ярошевича Н.Б., Щербина І. Ф., Рудика А. Ю., Зубенка В. В., Галишина О.М., Ганіча А.С., Корнієнко О.В., Кузьминчука Н.В., Павлюк К.В., Радіонова Ю.Д.

У роботі використані індуктивний та дедуктивний методи, метод теоретичного узагальнення. Для дослідження сутності бюджету, його аналізу застосовано історичний та статистичний методи обробки інформації.

1 ЕКОНОМІЧНА СУТЬ І РОЛЬ БЮДЖЕТУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

За понад 200-літній період фінансова наука запропонувала чимало теорій стосовно бюджету і державних фінансів. На ранніх етапах вона вбачала своє завдання в обґрунтуванні пропозицій правителя для розумного ведення державного господарства. Ці пропозиції базувалися на загальнолюдських цінностях і відображали найраціональнішу, на їхній погляд, бюджетну політику держави.

На початку ХХ ст. з'явилися перші наукові визначення бюджету. Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона стверджує, що бюджет, з погляду держави, є загальним фінансовим законом, на якому будується розпис доходів і видатків держави.

Саме в цей час зароджується ідея, що стала панівною у другій половині ХХ ст., згідно з якою за допомогою бюджету держава, поряд із розв'язанням класичних адміністративних, політичних і оборонних завдань, повинна виконувати

соціальну функцію суспільного добробуту, забезпечувати населенню моральний достаток, комфортне та безпечне існування.

Ідея суспільного блага набула вирішального значення в теорії бюджету та фінансів загалом. Представники цієї теорії називають бюджет публічною або фіскальною економікою, продуктивність якої вимірюється суспільним обсягом і якістю благ [22, с. 72-73].

В літературі налічується близько 50 похідних значень терміну «бюджет», основними серед них є:

- під бюджетом особи розуміють доходи і витрати однієї людини;
- під бюджетом сім'ї – доходи і витрати окремої сім'ї;
- під бюджетом підприємства, установи – вхідні та вихідні грошові потоки;
- під бюджетом часу – баланс часу людини, групи людей, конкретного заходу;
- під бюджетом маркетингу – витрати на дослідження ринку, товаропросування і збуту товарів;

- під бюджетом держави – централізований фонд фінансових ресурсів держави, який використовується для виконання покладених на неї функцій, передбачених Конституцією;

- під бюджетом державних централізованих фондів – вхідні та вихідні грошові потоки централізованих фондів, які не включаються до складу зведеного бюджету [3, с. 14-15].

У ст. 1 Бюджетного кодексу України дається наступне визначення бюджету: бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [1].

Крім даного визначення, серед вчених зустрічаються різні трактування поняття «бюджет», які наведені у таблиці 1.

Таблиця 1 Трактування поняття «бюджет» різними авторами [2]

Автор	Визначення
1. В. Оспіщев	Бюджет - сукупність фінансових відносин держави з суб'єктами господарювання, а також з населенням стосовно формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів для забезпечення функцій держави, передбачених конституцією.
2. А. Загородній	Бюджет - грошове вираження збалансованого розпису доходів і видатків держав, адміністративно-територіальної одиниці, підприємства, установи за певний період.
3. Л. Омелянович	Бюджет - це сукупність економічних відносин між державою, юридичними та фізичними особами з приводу розподілу та перерозподілу ВВП з метою формування і використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.

Сутність бюджету, його економічну природу відображають певні економічні відносини. Учасниками цих відносин є держава, суб'єкти господарювання всіх форм власності та населення:

- держава (має потребу у фінансових ресурсах для виконання своїх функцій);

- суб'єкти господарювання всіх форм власності та напрямів діяльності (як постачають грошові ресурси державі, так і можуть їх отримувати від неї залежно від місця і ролі в системі економічних відносин);

- населення (яке може бути як платником податків, так і отримувачем грошових коштів) [16, с. 278].

Бюджет як самостійна економічна категорія є формою існування реальних, об'єктивно обумовлених розподільчих відносин, які виконують специфічне призначення – задоволення потреб як суспільства в цілому, так і його адміністративно-територіальних структур у фінансових ресурсах [22, с. 74].

Головними ознаками бюджету є:

1) Історичність. Бюджет як економічна категорія склався історично і має свої специфічні риси зародження в кожній країні, вони проявляються і в сучасних умовах.

2) Плановість. Основною ознакою бюджету є його плановий характер. Як фінансовий план бюджет має передбачати виконання всіх функцій держави на загальнодержавному і місцевому рівнях. Стан бюджету як фінансового плану характеризується трьома показниками: рівновага доходів і видатків, бюджетний надлишок (профіцит), бюджетний дефіцит.

3) Юридичний характер. Бюджет має силу правового акту.

4) Терміновість. Бюджет завжди складається і виконується впродовж певного терміну. Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить 1 календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня [3, с. 16].

Економічна сутність бюджету полягає в розподілі й перерозподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки, верствами населення і територіями з метою підвищення ефективності економіки та добробуту громадян. За його допомогою держава надає суспільству блага й послуги, які істотно впливають на рівень добробуту та якість життя. До таких благ належать оборона країни, національна безпека і правопорядок, благоустрій, захист довкілля, освіта, охорона здоров'я, наука, культура тощо [22, с. 74].

Більш повно сутність бюджету реалізується через виконувані ним функції – розподільчу і контрольну.

Через розподільчу функцію держава акумулює в своїх руках усі джерела бюджетних надходжень з метою подальшого їх перерозподілу з найбільшою ефективністю.

Сутність контрольної функції полягає в тому, що суспільство в особі специфічних державних або недержавних структур контролює та вирівнює бюджетний розподіл [10, с.207].

Бюджет впливає на соціально-економічні процеси шляхом вироблення бюджетної політики та використовуючи

бюджетний механізм. Під бюджетною політикою розуміють сукупність заходів держави щодо організації й використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного та соціального розвитку.

Бюджетний механізм – сукупність засобів, які застосовує держава з метою організації бюджетних відносин та забезпечення належних умов для економічного та соціального розвитку [3, с. 17-18].

Розрізняють економічне, політичне та суспільне значення бюджету.

Економічне значення бюджету полягає в можливості держави в особі органів управління, шляхом мобілізації фінансових ресурсів та їх розподілу впливати на хід економічних та соціальних процесів у державі.

Політичне значення бюджету полягає в тому, що його затверджує законодавчий орган, до складу якого входять обрані народом представники – народні депутати; таким чином реалізується воля народу.

Суспільне значення бюджету полягає в тому, що за допомогою бюджету вирішується питання соціального характеру – через бюджет фінансуються наука, культура, спорт, охорона здоров'я, освіта, забезпечення і утримання пенсіонерів і інвалідів, тощо.

Також на бюджет впливають економічні, політичні і соціальні фактори. До економічних факторів належать: величина валового внутрішнього продукту; величина національного доходу; економічне зростання (спад) виробництва; продуктивність суспільної праці; рівень розвитку важливих галузей науки і техніки; фінансова політика. До соціальних факторів – обсяг і рівень заробітної плати різних категорій працівників; розмір споживчого кошика; мережа лікарень; поліклінік; шкільних дошкільних закладів; вищих навчальних закладів тощо. До політичних факторів – забезпечення обороноздатності країни; підтримання внутрішнього правопорядку; раціональність організації управління державою; ефективність діяльності законодавчої і виконавчої влади [3, с. 18-19].

Бюджет значною мірою впливає на рівень ефективності суспільного відтворення, тому його результативність двояка: з одного боку - прямо, шляхом нееквівалентного перерозподілу засобів поза зв'язком із законом вартості, з другого - опосередковано, через різні форми вартісних відносин, впливаючи на економічні інтереси суб'єктів суспільства. За допомогою бюджету створюється такий режим функціонування суб'єктів суспільства, який економічно спонукає до підвищення ефективності їх діяльності [4].

У бюджеті переплітається великий спектр різнорівневих інтересів та суперечностей. Бюджет є досить потужною і подеколи небезпечною зброєю в руках державної влади, і об'єктом боротьби ідеологій, наукових концепцій, політичних переконань, уявлень про справедливість. Кожна гривня бюджетних коштів має працювати на забезпечення, бути під постійним контролем, що має забезпечувати цільове використання бюджетних коштів та належну їх віддачу [7, с.181].

Бюджет відіграє важливу роль у забезпеченні перерозподілу доходів із метою підтримання сприятливого соціального клімату в державі, соціального захисту населення, соціального забезпечення найуразливіших його верств, зменшення майнового розшарування громадян, тобто він є важливим інструментом перерозподілу валового внутрішнього продукту для забезпечення соціальної справедливості. Підвищенню ролі бюджету в соціальних процесах сприяє, зокрема, формування нового бюджетного механізму фінансування й регулювання розвитку освіти, охорони здоров'я, духовного й фізичного розвитку, завдяки чому збільшено бюджетне фінансування соціальних видатків [13, с. 38-39].

Бюджетне фінансування являє собою безповоротний та безоплатний відпуск коштів з державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій та функцій муніципальних органів і забезпечення діяльності бюджетних установ та організацій. Кожне окреме бюджетне підприємство, організація або установа отримує асигнування лише з одного бюджету. Саме це є одним зі специфічних принципів бюджетного фінансування із загальними принципами здійснення видаткової політики. Винятком із загального правила є фінансування незапланованих заходів, пов'язаних із стихійним лихом, епідеміями, ліквідацією втрат від катастроф тощо [14].

Роль бюджету у регулюванні соціальних процесів у державі в остаточному підсумку зводиться до того, як і кому слугуватимуть результати фінансової стабілізації – реальному поглибленню майнової диференціації населення чи більшою мірою формування рівномірного розподілу доходів, становленню середнього класу, який є запорукою стабільності у державі загалом.

У нашій державі щороку майже 20% державного бюджету витрачається на фінансування програми "Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні", проте чинна система соціального захисту, і насамперед пільг та субсидій, не забезпечує належного рівня підтримки найнезахищеніших верств населення, незважаючи на зростання питомої ваги видатків бюджету на зазначені потреби. Хронічна нестача коштів на фінансування програм соціального захисту і соціального забезпечення пояснюється, передусім, тим, що чинна в Україні система пільг є фінансово необґрунтованою, тобто вона не зорієнтована на захист від бідності.

Крім відсутності належних обсягів фінансових ресурсів, ще однією з причин невиконання цільових програм соціальної підтримки населення є вади в методології їх розроблення. Відтак, наявні програми і реальний порядок їх фінансування поки що не виконують функцій раціоналізації та підвищення ефективності державних видатків [7, с.183].

Бюджетне фінансування здійснюється у таких формах, як кошторисне фінансування, державне фінансування інвестицій, надання дотацій, субвенцій, субсидій.

Найпоширенішою формою бюджетного фінансування є кошторисне фінансування. Виділення грошових коштів з бюджетів різних рівнів установам і організаціям соціально-культурної сфери, оборони, органам державного управління тощо відбувається на основі планового документа - кошторису доходів і видатків. Кошторис - це основний плановий документ, що підтверджує повноваження щодо отримання доходів та здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання ними своїх функцій та досягнення цілей, визначених на рік відповідно до бюджетних призначень [4].

Особливістю фінансування соціально-культурних потреб в сучасний період є розвиток комерційних принципів в діяльності установ науки, культури, освіти, охорони здоров'я.

Наприклад, вища освіта фінансується з таких джерел: бюджет; залучені кошти від комерційної діяльності з надання платних послуг населенню; виконання соціальних і творчих замовлень, робіт за договорами з підприємствами та організаціями; виручка від реалізації продукції, виробленої в лабораторіях, майстернях; плата за навчання, яка вноситься

тими, хто вчиться, або організаціями за їх навчання; кошти підприємств, для яких готуються кадри; добровільні внески юридичних і фізичних осіб; банківські кредити. Залучення додаткових джерел фінансування не викликає зниження нормативів та абсолютних розмірів бюджетного фінансування [20].

2 КОРОТКИЙ АНАЛІЗ ДНЮЧОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Доходи державного бюджету – це частина централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій. Доходи бюджету відображають економічні відносини держави з підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, які виникають у процесі стягнення бюджетних платежів [16, с.362]. Доходи Державного бюджету України служать фінансовою базою виконання державою її функцій. Структуру доходів Державного бюджету України за 2006-2011 роки відображено у таблиці 2.

Як видно з табл. 2, основною групою доходів Державного бюджету України є податкові надходження, частка яких у структурі доходів бюджету за 2006-2011 роки зростає з 71,9% у 2006 році до 83,8% - у 2011 році.

Зростання доходів Державного бюджету України за 2006-2011 роки відбулося в основному за рахунок збільшення податку на прибуток підприємств, податку на додану вартість із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг), податку на додану вартість із ввезених на територію України товарів, акцизного податку із ввезених на територію України товарів, ввізного мита.

Таблиця 2 Структура доходів Державного бюджету України за 2006-2011 роки [5, с. 71; 6, с.54-55; 8], (%)

Доходи Державного бюджету України	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Податкові надходження, у т.ч.:	71,9	72,2	74,9	68,4	71,4	83,8
- податок з доходів фізичних осіб	-	-	-	-	-	1,9
- податок на прибуток підприємств	19,6	21,0	21,2	14,9	17,1	18,4
- податок на додану вартість	38,2	36,8	41,1	38,9	36,9	41,6
- акцизний податок	6,5	6,5	5,7	9,8	11,8	10,5
- податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	5,6	6,2	5,5	3,2	3,9	3,7
- інші податкові надходження	0,8	0,5	0,3	0,4	0,4	9,3
Неподаткові надходження, у т.ч.:	27,1	26,1	23,6	30,5	27,8	15,7
- доходи від власності та підприємницької діяльності	9,3	7,8	9,5	14,6	12,7	5,5
- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	1,4	1,4	0,9	0,8	0,7	0,8
- власні надходження бюджетних установ	8,9	10,2	6,8	9,4	9,4	7,4
- інші неподаткові надходження	7,5	6,7	6,4	5,7	5	1,9
Доходи від операцій з капіталом	0,4	1,1	0,9	0,5	0,2	0,16
Цільові фонди	0,5	0,5	0,5	0,3	0,5	0,06
Інші надходження	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1	0,28
Разом доходів	100	100	100	100	100	100

У 2011 році річний план по доходах Державного бюджету України перевиконано на 3,8%. Основними складовими перевиконання стали податок на прибуток підприємств (перевиконано на 15,1%), акцизний податок із ввезених на територію України товарів (перевиконано на 33,3%), податок на додану вартість (перевиконано на 1,3%). Причому в 2011 році було відшкодовано з бюджету на 8,6% більше, ніж було заплановано. Водночас річний план з надходжень не було виконано за такими статтями: акцизний податок із вироблених в Україні товарів (рівень виконання - 81,8%), вивізне мито (рівень виконання - 60,5%). Отже, на відміну від попередніх двох років, коли основним стабільним бюджетним джерелом надходжень був акцизний податок, який завдяки підвищенню ставок мав стійку тенденцію до збільшення навіть в умовах фінансово-економічної кризи, у 2011 році стабільне наповнення бюджету забезпечили податок на прибуток підприємств та ПДВ [23].

Задовольняти найважливіші потреби суспільства у розвитку економіки і соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо призначені бюджетні видатки [15, с. 30].

Видатки з державного бюджету України – це економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів держави і його використанням за цільовим призначенням.

Напрями використання бюджетних видатків обумовлюються цілою низкою факторів, основними з яких є:

- необхідність утримання державних установ;
- рівень розвитку регіонів держави;
- зв'язки видатків із загального державного бюджету з видатками з місцевих бюджетів;
- форми надання бюджетних коштів;
- інші фактори, які можуть мати вагоме значення залежно від конкретної економічної і політичної ситуації в державі

[16, с. 379].

Відповідно до ст.10 Бюджетного кодексу України видатки та кредитування бюджету класифікуються за:

- 1) бюджетними програмами (програмна класифікація видатків та кредитування бюджету);
- 2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків та кредитування бюджету);

3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету).

За функціональною класифікацією видатки поділяються на: загальнодержавні функції; оборона; забезпечення громадського порядку, безпека та судова влада; економічна діяльність; охорона навколишнього середовища; житлово-комунальне господарство; охорона здоров'я; духовний та фізичний розвиток; освіта; соціальний захист та соціальне забезпечення [16, с. 380-384].

Динаміка видатків Державного бюджету України в розрізі функціональної класифікації за 2006-2011 роки подана у таблиці 3.

Підсумовуючи дані, наведені в таблиці 3, спостерігаємо у 2010 році збільшення видатків згідно з функціональною класифікацією на 25,2% порівняно з 2009 роком та у 2011 році на 9,9% у порівнянні з 2010 роком. Зростання видатків Державного бюджету України за 2006-2011 роки відбулося в основному за рахунок збільшення видатків на загальнодержавні функції, економічну діяльність, охорону навколишнього середовища, охорону здоров'я, міжбюджетні трансферти.

Таблиця 3 Динаміка видатків Державного бюджету України за 2006-2011 роки у розрізі функціональної класифікації [5, с.99; 6, с. 80; 17], (млрд. грн.)

Видатки згідно з функціональною класифікацією	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальнодержавні функції	14,2	16,9	21,8	24,80	34,60	39,99
Оборона	6,4	9,4	11,7	9,60	11,30	13,2
Громадський порядок, безпека та судова влада	12,6	18,3	24,9	24,10	28,50	32,4
Економічна діяльність	20,4	29,7	38,7	33,20	36,00	44,7
Охорона навколишнього середовища	1,3	1,8	2,2	1,80	2,20	3
Житлово-комунальне господарство	0,2	0,7	0,4	0,20	0,80	0,3
Охорона здоров'я	4,1	6,3	7,4	7,50	8,70	10,2
Духовний та фізичний розвиток	1,4	2,0	2,9	3,20	5,10	3,8
Освіта	12,1	15,1	21,6	23,90	28,80	27,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	30,3	29,2	50,8	51,50	69,30	63,5
Міжбюджетні трансферти	34,2	44,7	59,1	62,10	77,70	94,8
<i>Всього</i>	<i>137,2</i>	<i>174,1</i>	<i>241,5</i>	<i>242,3</i>	<i>303,5</i>	<i>333,4</i>

У структурі видатків Державного бюджету України в розрізі функціональної класифікації вагоме місце займають видатки на:

- міжбюджетні трансферти (24,9 % у 2006 році, 25,7% у 2007 році, 24,5% у 2008 році, 25,6% у 2009 році, 25,6% у 2010 році, 28,4%- у 2011 році);

- соціальний захист і соціальне забезпечення (відповідно 22,1%, 16,8%, 21%, 21%, 22,8%, 19%);

- економічну діяльність (відповідно 14,9%, 17%, 16%, 13,7%, 11,8%, 13,4%);

- загальнодержавні функції (відповідно 10,3%, 9,7%, 9%, 10,2%, 11,4%, 11,9%).

Найменшу частку в структурі видатків Державного бюджету в розрізі функціональної класифікації займають видатки на житлово-комунальне господарство (0,15% у 2006 році, 0,4% у 2007 році, 0,2% у 2008 році, 0,08% у 2009 році, 0,26% у 2010 році, 0,08% - у 2011), охорону навколишнього (0,9%, 1%, 0,9% 0,7%, 0,7%, 0,8%), духовний та фізичний розвиток (1%, 1,1%, 1,2%, 1,3%, 9,4%, 1,1%) [6; с.17].

Видатки бюджету за економічною класифікацією поділяються на: поточні та капітальні.

Поточні видатки – це видатки бюджету на фінансування підприємств, установ, організацій і органів, визначені на початок бюджетного року, а саме на фінансування соціального захисту населення, а саме: державне споживання, виплати населенню (трансферти), перекази за кордон, державні субсидії.

Капітальні видатки – це видатки бюджету на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності держави, а саме: капітальні вкладення (включаючи субсидії приватному сектору і перекази за кордон на капіталовкладення тощо). Капітальні видатки направляються на фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення, фінансування структурної перебудови народного господарства, виплату субвенцій, та інших видатків, пов'язаних із розширеним відтворенням.

Поточні видатки здійснюються за рахунок коштів загального фонду Державного бюджету, капітальні видатки - за рахунок коштів спеціального фонду [12].

За економічною класифікацією статей видатків найбільш значне зростання у 2011 році зафіксоване за такими статтями видатків:

- на капітальні видатки – на 48,6% до 31,3 млрд. грн., що пояснюється суттєвим зростанням інвестиційних видатків, у тому числі видатків, пов'язаних із підготовкою до Євро-2012;
- на виплату процентів (доходу за зобов'язаннями) – на 47,8% до 24,6 млрд. грн., що пояснюється великим борговим навантаженням держави, сформованим у 2008–2009 роках;
- на дослідження і розробки та видатки державного (регіонального) значення – на 21,8% до 34,2 млрд. гривень.

Ресурси державного бюджету спрямовувались, у першу чергу, на фінансування основних захищених статей бюджету (ст. 55 Бюджетного кодексу України), зокрема заробітної плати з нарахуваннями, грошового забезпечення військовослужбовців, пенсій, придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів, оплату комунальних послуг та енергоносіїв тощо.

3 НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Відповідно до Програми економічних реформ України на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» проблемний бюджет – це ризик невиконання державою своїх соціальних зобов'язань і гальмування економічного розвитку.

Для подолання цього ризику необхідно вирішити низку конкретних завдань:

- посилити фіскальну дисципліну;
- поліпшити управління державним боргом;
- підвищити ефективність капітальних видатків;
- підвищити прозорість державних фінансів і розширити аналіз стану держсектору;
- запровадити середньострокове планування й поліпшити фінансовий менеджмент держпідприємств;
- оптимізувати кількість державних цільових і бюджетних програм;
- посилити фінансовий контроль за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів;
- підвищити якість капітального бюджетування;
- створити бази даних щодо стану державних активів і впливу нових інвестицій на цей стан;
- спрямовувати надпланові доходи і доходи від приватизації до Фонду майбутніх поколінь для фінансування пріоритетних інвестиційних проектів і соціальних реформ;
- підвищити прозорість державних фінансів:
- законодавчо визначити поняття «умовні зобов'язання» (витрати, що їх держава має відшкодувати у разі певної події), «громадський сектор», «громадський обов'язок», «квазіфіскальні операції» (фіскальні операції, здійснювані реальним сектором і НБУ);
- визначити стандарти (включно з обсягом і переліком показників) щомісячного оприлюднення інформації про стан виконання бюджету й позабюджетних фондів, зокрема в мережі Інтернет;
- розширити інформацію, що подається з бюджетом під час його прийняття й разом з річним звітом про виконання: умовні зобов'язання, квазіфіскальні операції, стан державних фінансових активів і зобов'язань, нефінансових активів, стан громадського сектору загалом [18].

Для покращення соціально-економічного розвитку держави необхідно виконати наступні завдання:

- розробити систему суспільного контролю за цільовим використанням коштів, які надходять з бюджету до закладів освіти та охорони здоров'я;
- реформувати медичну галузь, шляхом визначення у якості пріоритетних первинну допомогу та профілактику захворювань, а не лікування;
- збільшити фінансування культурних та спортивних закладів;
- здійснювати масову пропаганду здорового способу життя.
- оптимізувати функціонування системи управління державними фінансами;
- чітко регламентувати законодавчо процес акумуляції й руху фінансових потоків, забезпечення їх прозорості для суспільства;
- забезпечити високі темпи зростання національної економіки як основного чинника зниження фінансових ризиків під час розробки показників державного бюджету;
- досягти надійності прогнозу основних макроекономічних показників, на основі яких формуються дохідна й видаткова частини державного бюджету, – обсягів і темпів зростання ВВП, темпів інфляції, валютного курсу;
- дотримуватися об'єктивності під час формування дохідної частини бюджету;
- мінімізувати фінансові втрати держави під час використання державної власності;
- оптимізувати бюджетні витрати, що сприятиме повноцінному фінансовому забезпеченню реалізації державних функцій;
- забезпечити послідовність розвитку бюджетного процесу, достатність фінансових ресурсів для виконання бюджетних зобов'язань на кожному рівні на основі законодавчо затверджених мінімальних державних соціальних стандартів і обґрунтованих нормативів мінімальної бюджетної забезпеченості;
- створити систему управління державним боргом, яка дала б змогу оптимізувати співвідношення фінансування процентних і непроцентних витрат; освоїти сучасні методи оцінки раціональності бюджетних асигнувань;
- впровадити індикатори результативності витрат державних коштів, що орієнтовані на досягнення позитивного кінцевого результату та стимулюватимуть органи влади різних рівнів і бюджетні організації до економного використання

бюджетних коштів [9, с.177; 21].

Забезпечити динамічний соціально-економічний розвиток країни можливо завдяки пошуку додаткових фінансових резервів. І саме посилення позитивних і послаблення негативних чинників, які впливають на ефективність використання бюджетних коштів, є надійним резервом і фактором стабільності макрофінансової системи, піднесення економіки держави.

Сьогодні пріоритетними завданнями бюджетної політики України є модернізація бюджетного сектору економіки, переорієнтація державних видатків у напрямі економності, ефективності й результативності, зниження матеріало- й енергоємності.

Детальний аналіз структури виявлених Рахунковою палатою випадків неефективного використання бюджетних коштів свідчить, що найпоширенішими є такі види порушень:

- прийняття необґрунтованих управлінських рішень;
- недоліки у плануванні або відсутність обґрунтованого прогнозування і планування;
- надміру завищена оплата виконаних будівельних робіт [19].

Отже, ознаки економічного зростання, які намітилися в Україні на початку XXI ст., створили передумови виходу країни на шлях поступального соціально-економічного розвитку. Водночас цей процес виявився нестійким у часі. Зберігаються значні диспропорції у виробничій і просторовій структурі господарства, глибокий розрив у рівні й умовах життя між різними верствами населення та окремими регіонами країни.

Соціальна орієнтація економіки потребує перетворення соціальних факторів у потужний важіль впливу на економічні процеси. Задоволення соціальних потреб суспільства має виступати органічною ціллю суспільних перетворень, націлених на зрівнювання рівнів життя людей, задоволення їх мінімальних потреб тощо. Підвищення уваги до проблеми якості життя обумовлено переосмисленням ціннісних орієнтирів цивілізаційного розвитку суспільства [11].

ВИСНОВКИ

Бюджет є регулятором економіки, що відображає обсяги необхідних державі фінансових ресурсів, визначає конкретні напрями використання коштів, спрямовує фінансову діяльність держави. Бюджет впливає на соціально-економічні процеси шляхом вироблення бюджетної політики та використовуючи бюджетний механізм. У структурі видатків бюджетів розвинених країн найбільшу частку становлять видатки на розвиток людського капіталу: на соціальний захист і соціальне забезпечення, освіту, науку, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток. На жаль, на ці статті видатків Державного бюджету України припадає незначна частка. Найгострішими проблемами економічного й соціального розвитку України є оптимізація структури доходів населення, реформування соціальної сфери, подолання бідності, нераціональна структура господарського комплексу й низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, значне навантаження на бюджет і державні цільові фонди, їх фінансування соціальних програм. У зв'язку з цим метою національної бюджетної політики є формування нової моделі соціального й економічного розвитку, що передбачає побудову соціальної ринкової економіки з рівнем доходів громадян, що відповідає світовим стандартам. Для цього вона повинна спрямовуватися на підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу та поглиблення зв'язків національної економіки зі світовим співтовариством. З метою збільшення фінансування соціальної сфери є доцільним створювати державні фонди, які залучали б кошти від спонсорів, благодійників, меценатів тощо. На сьогодні існують недержавні фонди, що збирають кошти на боротьбу з онкологічними захворюваннями, туберкульозом, захворюванням на СНІД, але їх діяльність непрозора і простежити за цільовим використанням цих коштів неможливо.

Тенденції суспільного розвитку свідчать, що сьогодення вимагає від усіх учасників бюджетного процесу нових підходів до форм і методів роботи. Передусім треба навчитись ефективно управляти фінансовими ресурсами держави з метою досягнення цілей у найбільш економний, ефективний і результативний спосіб, щоб повною мірою забезпечити соціально-економічні потреби і прагнення громадян України.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України із змінами, внесеними згідно із Законом України від 07.07.2011р. N3614-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mail.yandex.ru/neo2/?ncrnd=3003#message/2180000001067741480>
2. Алексеева А.В. Соціальна спрямованість бюджету [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://intkonf.org/alekseeva-av-gvasaliya-ds-sotsialna-spryamovanist-byudzhetu/>
3. Алексеев І.В., Ярошевич Н.Б., Чушак-Голобородько А.М. Бюджетна система: Навчальний посібник. - К.: «Хай-Тек Прес», 2007.-376с.
4. Артус М.М., Хижа Н.М. Бюджетна система України: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-book-122.html>
5. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2008 рік / [Щербина І. Ф., Рудик А. Ю.,Зубенко В. В. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К., 2009. – 156 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quarter-2008/KV_IV2008_Monitoring_ukr.pdf
6. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2010 рік / [Щербина І. Ф., Рудик А. Ю.,Зубенко В. В. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К., 2011. – 142 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2010_Monitoring_ukr\(2\).pdf](http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2010_Monitoring_ukr(2).pdf)
7. Ганіч А.Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України //Науковий вісник НЛТУ. - 2010. - Вип.20.6. - С.180-184.
8. Звіт про виконання Державного бюджету України станом на 1 січня 2012 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://www.minfin.gov.ua/>

9. Корнієнко О.В. Проблеми бюджетного фінансування соціальної сфери та шляхи їх вирішення // Економічний простір. – 2011. - №46. – С. 171-179.
10. Корягін М.В. Сутність, функції та ознаки бюджету як економічної категорії // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010.- Вип. 20.14. – С.205-208.
11. Кузьминчук Н.В. Ціннісні орієнтири соціально-економічного розвитку суспільства [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_31/statti/1_7.htm
12. Лондар С.Л. Фінанси [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://libfree.com/121357852_finansidohodi_vidatki_derzhavnogo_byudzhetu.html
13. Лопушняк Г.С. Бюджетне фінансування соціальних видатків в умовах трансформації економіки // Фінанси України. – 2010. - №10.
14. Орлюк О. П. Фінансове право [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ebk.net.ua/Book/FPravo/21-26/11212.htm>
15. Павлюк К.В. Видатки бюджетів на розвиток людського капіталу як чинник економічного зростання // Фінанси України. – 2006. - №9. - С.30-46.
16. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання - Прес, 2003. - 523с.
17. Пояснювальна записка до звіту про виконання Державного бюджету України за 2011 рік [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>
18. Програма економічних реформ України на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf
19. Радіонов Ю.Д. Проблема ефективності використання бюджетних коштів // Фінанси України. – 2011. - №5. - С.47-55.
20. Роль В.Ф. Фінансове право [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://libfree.com/192238928_pravoosnovni_napryami_koshtorisnobyudzhetnogo_finansuvannya.html
21. Савка Т.М. Бюджетна політика України та шляхи її вдосконалення [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/20_PNR_2_011/Economics/15_90366.doc.htm
22. Старостенко Г.Г., Булгаков Ю.В. Бюджетна система: Навч. посіб. - К.: Центр навчальної літератури, 2006.-240с.
23. Щомісячний моніторинг основних індикаторів бюджетної та банківської систем України станом на 01.01.2012: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/429/129859/?fpage=2>

Отримано 18.03.2013р.

© **Даньків Володимир Йосифович**, к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет», тел. 0505538121, email: vdankiv@uzhhorod.com
Галас Марія Іванівна, магістрант кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет», тел. 0959249829, email: M-Galas@yandex.ru